

מהי ספרות: גרסת הפילוסוף/משורר

הספרות היא מרחב אי מובחנותם של הליכי האמת הלשוניים (של השירה והפילוסופיה), ומבחינה זאת רשת הביטחון שלהן: לא רק המקום שאליו הן צונחות בנפילתן.

א לא אם כן מדובר בהגדרה מילונית או טכנית, שאלה במבנה "מהו X?" היא שאלה פילוסופית מעיקרה. מבנה זה משתית, למעשה, את מסגרת החשיבה היסודית שבה ניגשת הפילוסופיה למלאכת הביאור שלה. אך מה שמניע ומתקף את הפעילות הזאת הוא מעורבותם של המבארים בתחומי עשייה או צורות חיים המונחים על ידי המושגים האלה. מבחינה זאת, אפשרות הכרחית של ביאור מושגי היא ממד הפילוסופיה האימננטי לכל עשייה אנושית, בעוד שעיסוק במחויבות קיומית למושא השאילה הוא תנאי הכרחי לתרגולה האוטנטי.

מעורבותי בשאלה העומדת על הפרק אינה מחויבות ישירה. איני איש ספרות, ולפיכך לא אוכל לדבר בשמה, ועל אף שאינני יכול לדמיין את עצמי ללא סדרה של ספרים שעיצבו אותי, לא על החוב הזה ארצה לתת את הדין. נקודת המוצא שלי היא דווקא האופן השלילי שבו מושג הספרות – שאותו אנסה לבאר בטקסט זה – מתמיד בניסיוני לחשוב את שני התחומים שאליהם אני מחויב באופן ישיר: פילוסופיה ושירה. הספרות – כפיתוי, כאיום, או כנטל – עולה עבורי כמה שההבחנה ההכרחית ממנו היא תנאי לזיקוק ממד האמת של שני התחומים האלה, ושאליו אין לתת להם לצנוח. בעבור השירה – הספרות מסמנת הידרדרות אל האפשרי, בעוד שהבלתי אפשרי הוא לחם חוקה. בעבור הפילוסופיה, להבדיל, הספרות מסמנת את ההתפתות ליצירתיות שבהפקת ישים טקסטואליים, הבוגדת ברצפטיביות המהותית של מחשבת היש.

שירה מופיעה בכתבי עת לספרות, נלמדת כחלק מתוכנית המקצוע "ספרות" לבגרות,

ועומדת – אם כי, לדעת רבים, במקום של כבוד מיוחד – לצד הסיפורת, המחזאות, המסות, וכן צורות טקסטואליות שוליות יותר כמו יומנים ותכתובות, כאחד ממדורי הספרות, כשדה ייצור תרבותי בעל מורשת היסטורית. בהתאם, המשורר נתפס – ומבחינה עובדתית, הרבה פעמים בצדק – כאיש-ספרות (man of letters) מקצועי, בעל שליטה יוצאת דופן בכלים הלשוניים, והמסוגל על פי רצונו לתרגם, לערוך, או לגייס את קולמוסו המושחז למאבק חברתי.

תחת התפיסה הזו חותרת האינטואיציה, שעיקרו של המעשה הפואטי – שניתן להבינו, כמובן, כיסודן החי של כל הסוגות האמנותיות, אך אשר לא באופן מקרי מוצא את ביטוי הבלתי מתפשר במה שמוכר כשירה – מותירו הטרוגני לתכליתיות של כל שדה מקצועי, ומוצא את בני מינה הקרובים של שירה לא בסוגי תוצרים אחרים שניתן להגדיר במסגרת תכליתיות שכזו, אלא בהתפרצויות הקדושות של הלא ניתן לסיווג וחסר הפרש: כשפים ואותות אידיאליסטיים, ג'האד בני חמש, משכב מלאכים. לא השליטה אלא הבלתי נשלט הוא ממהות השירה, לא הרהיטות אלא העילגות, לא יישומיות רב-שימושית של כשרים, אלא אטימותו העודפת של הקונקרטי לחלוטין. אין באינטואיציה זו משום רעיון חדש, והרי היא מתויגת בקלות – ובפנים מוחמצות משהו – כסוג של תפיסת שירה "רומנטית", אשר היא כשלעצמה אינה אלא מגמה ספרותית. אך איני מתיימר כאן לכל חידוש (אם כבר, מדובר בשבועת אמונים לאלים עתיקים ביותר), ואין בכוונתי לטעון שהשירה צריכה לנטוש את המחזות הספרותיים. הנקודה הצנועה שלי שאני מבקש לתרום היא בסך הכול זו: ללא התביעה לחריגה קיצונית מהסדר הרציונאלי והמוסדי של הספרות – השירה מאבדת את עיקרה. ואם לומר זאת באופן תקיף יותר – אם הופעתה של שירה במשכצת של "שיר ביום", שליחתה לתחרויות, פירוטה למטלות בסדנה של כתיבה יוצרת אינם – בין היתר – מכים בנו כביזוי מהותה המוקצה והטרנסצנדנטית, שכחנו שירה מהי.

הפילוסופיה – הן בתפיסת "האדם ברחוב" והן בקיומה האקדמי – מופיעה כתחום נפרד מהספרות, ועל כן הניגוד שאני מבקש לנסח כאן נדמה כמובן מאליו. עובדה ידועה היא שסוקראטס, אבי הפילוסופיה, לא כתב דבר, אלא שוחח. עם זאת, העובדה הידועה לא פחות, שפרקטיקת השיחה הסוקראטית מוכרת לנו דרך כתביו של אפלטון, נותנת תוקף – במיוחד בפרשנותו המשפיעה של דרידה, הרואה בה ביטוי לתלותה של כל מחשבה בסדר המסמן – לזיהוי עיקרה של הפעילות הפילוסופית עם חיבור ספרים, וכן לגישה הרווחת בפלחים מסוימים של קהלה הלא מקצועי, שלפיה את חיבוריהם של הפילוסופים אפשר (ואף רצוי) לקרוא "קודם כל כספרות". הסכנה שבתפיסה הטקסטואלית הזאת של הפילוסופיה היא השכחתו האפשרית של המכונן והמייחד אותה כתחום מהותי: תובנה מבארת ביחס למושגי היסוד של ניסיון אנושי, אשר איננו רק – ואף איננו בעיקרו – ניסיון של קריאה. צניחתה של הפילוסופיה אל הספרות היא הרגע שבו הישענותה ההכרחית של הפילוסופיה על טקסטים נתפסת כעצם ממשותה, בעוד שזו מתגלה ככוחם הטרנספורמטיבי של נתיבי המחשבה החיה בהם, היודע להשתמש בטקסטים פילוסופיים לומד לנוע בפועל. לא פחות מאשר לכרכים עבי הכרס והמסוגננים של המדף הקונטיננטלי, תקפה בעיית הספרות המובנת כך גם

לתפיסת המאמר האקדמי היבש כתוצרה העליון של הפילוסופיה במחנה האנליטי. הנקודה האונטולוגית – אשר נטיית הנהנתנית לזהות את קיומה האקטואלי של הפילוסופיה בשיחת רעים הנה אולי רק אחד מביטוייה האפשריים – היא שאין עיקרה של הפילוסופיה כלל בהפקת ישים, טקסטואליים או אחרים; עיקרה הוא תרגול עצמי. מבחינה זאת, יותר מאשר לכל סוג אחר של ספרות היא דומה לצ'י קונג או ליוגה. במינוח יווני, היא איננה פואזיס, אלא פרקסיס.

פילוסופיה ושירה הן אפשרויות מהותיות של היות אדם, באשר זו מתעצבת – בכל פעם מחדש – ביחס למה שמעבר לאנושי. ברפרור חופשי למחשבתם של היידגר ובאדיו, אני משתמש בביטוי של האחרון "הליכי אמת" לסימון אופיין המשותף של השתיים כתחומים שבהם התעצבות שכוזו מתרחשת: אופני הבקעתו המכוננת וחשיפת התמדתו הסמויה של הטרגיזם ביומיום – קרי, מרחב היסטורי נתון של מובן ופעולה. הדרמה המטפיזית, שבמסגרתה מתנסח יחסן ההכרחי של הפילוסופיה והשירה לספרות, גלומה בכך שעל אף העליונות האונטולוגית המונחת בהבנתן העצמית, ברמה האמפירית – יומיום מסוים של ערכים ומוסדות, כלכלה ומורשת, דפוסי מחשבה ורגישויות אסתטיות תמיד כבר קודם לפעולותיהן ומתנה אותן. זו הסיבה לכך שקיומם של הליכי האמת כרוך, על פי ביטויי החרף של היידגר, באלימות כלפי היומיום: מחוות חריגה ומהפך, קטיעה ופרימה, התכחשות ומילוט – כל אלה הן מתנועותיו היסודיות של הבלתי רגיל.

יחסן הדומה של הפילוסופיה והשירה לספרות נובע, כמובן, מטיבן הלשוני המשותף. השפה היא ממד הכרחי של כל יומיום אפשרי – אחד ממבני היסוד של היות-בעולם (אם יורשה לי היידגריאניזם אחד אחרון). סיפורת – כגילום הממד הזה במרחב מעשי של תרבות טקסטואלית קונקרטית – היא האופן שבו היומיום כניגוד מבני (כלומר, כנקודת מוצא ומוקד התגברות) מופיע בעבור שני התחומים האלה. במעמדן המהותי כהליכי אמת, השירה והפילוסופיה הן תופעות מובחנות לחלוטין, הנבדלות באופני פעולתן ובמושאייהן הפרדיגמטיים, שהחריגה מהסדר הלשוני הרגיל, נציין, היא מעצם טיבם: בשביל הפילוסופיה אלה האידיאות, בשביל השירה – שמות פרטיים (אותיות ואֵלים). ספרות, לעומת זאת, תוגדר בהקשר הזה כמרחב אי מובחנותם של הליכי האמת הלשוניים. ככזאת הספרות היא גם רשת הביטחון שלהם: לא רק המקום שאליו אין לתת לשירה ולפילוסופיה לצנוח, אלא גם המקום שאליו הן צונחות בנפילתן.

תמיד חשתי מאוים מהספרות, שסימנה בשבילי בראש ובראשונה את מכלול כישורי הכתיבה והקריאה שמעולם לא הצלחתי לרכוש ברמה המצופה ממני, ושהסימולציה המיוסרת שלהן הפכה לשגרתי המקצועית. מובן שההתוודות המביכה הזו – שספק אם תהיה לה אי פעם הזדמנות נאותה יותר מאשר ההצעה לענות על השאלה "מהי ספרות?" – מוסיפה על הגיחוך שבפתוס "המהויות" את התמונה הלא מחמיאה של מניעיו. הגלורפיקציה של הבלתי אפשרי כעיקר השירה באה לכפר על הכישלון למשמע את אפשרויות השפה, בעוד שזיהוי הממשות הפילוסופית עם שיחה מסגירה את טינת העצלן כלפי הסטנדרטים האקדמיים הדוחקים של קריאה ופרסום. אני מדובב את אפשרויות ההגחכה האלה לא לשם הפרובוקציה שבדבר, אלא כי הן מצביעות על היבט

אינהרנטי של התפיסה שביקשתי להתוות: ממד הבטלה הפנימי לזיקה אל הטרנסצנדנטי – התנגדותו לסדר העבודה שאליו מבקשת הספרות לרתום את הליכי האמת. שוב, אין בכך כדי לשלול – לא ברמה האישית ולא ברמה המטפיזית – את ריבוי היחסים האחרים שמקיימות השירה והפילוסופיה עם הספרות, המופיעה עבורם גם כמקור השראה, מושא שאילה, תנאי למימוש. היחס היחידי לספרות שהן אינן יכולות להרשות לעצמן הוא זהות.